

Umysłowe reprezentacje płci a zmiany społeczno-ekonomiczne. Badania wstępne mężczyzn Górnego Śląska

Karolina Zalewska-Łunkiewicz*

SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny, Wydział Zamiejscowy w Katowicach

MENTAL REPRESENTATIONS OF GENDER AND THE SOCIO-ECONOMIC CHANGES.
THE INITIAL STUDY ON MEN FROM UPPER SILESIA

Gender belongs to the basic categories of classification in the process of social cognition, but in the last 20 years relativization of its related characteristics has been observed. According to the socio-cognitive theory of the gender development of Bussey and Bandura, femininity and masculinity are the product of a wide network of social influences acting interdependently in various subsystems. The aim of the article is an attempt to initially analyse, on the basis of the mentioned theory, the variability of such constructs as the gender stereotypes and gender identity in men of late and early adulthood living in Upper Silesia, in the field of the socio-economic transformation of the region. The subjects were 98 men from the Silesian region in Poland: Engineering students (aged 19-28), students of social sciences (aged 19-29) and employees of a textile industry institute (aged 40-65). The Gender Identity Inventory IPP (Kuczyńska, 1992) and Gender Stereotypes Test (the author's method) were used in the research. Results: Both groups of younger men manifested higher percentage of androgynous, undifferentiated and feminine types of gender identity in comparison with the older generation of men, characterized by the domination of the masculine type of gender identity. Nevertheless, these differences were not statistically significant. Meanwhile, the comparative analysis of the gender stereotypes showed statistically significant cross-generational differences – the younger generation of men classified the masculinity and femininity feature less consistently with the traditional gender stereotypes than the older generation of men. The results occurred to be partly consistent with the assumptions of the socio-cognitive theory of gender development, they encourage further in-depth analyses of the issue of the variability of mental gender representations in the context of socio-cultural changes.

Key words: gender identity, gender stereotypes, socio-economic changes

WSTĘP

Współczesne globalne zmiany społeczno-ekonomiczne, ruchy migracyjne i udział massmediów w transporcie danych o środowisku społecznym dotyczą każdej warstwy kultury, dekomponując jej zastale schematy i normatywy (Olivier, 2015). Jednymi z takich schematów – wedle koncepcji konstruktywizmu społecznego – są społeczne przekonania na temat cech i ról płciowych, czyli stereotypy kobiecości i męskości (Brannon, 2015; Lauzen, Dozier i Horan, 2008). Płeć należy obok wieku i rasy do najczęściej stosowanych i najłatwiej uruchamianych kategorii w procesie klasyfikowania społecznego (Brannon, 2015; Risman, 2004; Zosuls i in., 2011), na przykład w takich aspektach życia, jak budowanie pojęcia ja-inni, rozwijane umiejętności i zainteresowań, zajęcia zawodowe (Bussey

i Bandura, 1999). W świetle społeczno-poznawczej teorii rozwoju płci jest nie tylko produktem biologii, ale także konsekwencją udziału innowacji społecznych i technologicznych, stwarzających nowe środowiskowe naciski, promując pewne przekonania, zachowania i reakcje społeczne jako adaptacyjne (Bussey i Bandura, 1999). Człowiek uczy się w bardzo młodym wieku tego, co jest społecznie związane z płcią i jak jest wartościowane – czy jest właściwe, czy nieodpowiednie dla danej płci (Carver, Yunger i Perry, 2003). Przykładowo jeśli dzieci obserwują kobiety rutynowo zajmujące się prowadzeniem domu, a mężczyzn zajmujących się tym obszarem jedynie sporadycznie, z łatwością przypisują czynności prowadzenia domu jako typowe kobietom. Jednakże, jeśli dzieci często obserwują zarówno mężczyzn jak i kobiety zajmujących się domem, powiązanie czynności z płcią nie jest takie oczywiste. W miarę dorastania zakres wpływów społecznych wychodzi poza dom rodzinny i to grupy rówieśnicze, szkolne, czy zawodowe stają się kolejną agencją rozwoju płci (Bussey i Bandura, 1999).

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Karolina Zalewska-Łunkiewicz, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny, ul. Techników 9, 40-326 Katowice.

kzalewska@swps.edu.pl

Umysłowe reprezentacje płci -stereotypy- budowane są w oparciu o dwa podstawowe wymiary: kobiecość i męskość (Bem, 2000; Bertrand, 2011; Kuczyńska, 2012) i tworzą się w umyśle człowieka już między czwartym a szóstym rokiem życia (Eagly, Wood i Diekman, 2000).

Według metaanaliz (Deaux i Lewis, 1984; Mandal, Gawor i Buczny, 2012) zawartość treściowa stereotypów płci jest zbudowana z wzajemnie od siebie zależnych określeń dotyczących cech psychicznych, ról i działań społecznych, a także cech wyglądu fizycznego oraz zawodów. Tradycyjne stereotypy płci tworzą się poprzez przeciwstawne skojarzenia względem płci męskiej i żeńskiej, współczesne stereotypy płci natomiast nie zakładają tego przeciwieństwa (Prentice i Carranza, 2002). Tradycyjna dychotomia płci znajduje swoje odzwierciedlenie na poziomie ogólnospołecznym (Wojciszke, 2012) w „męskiej” sprawczości (bycie aktywnym, zaradnym, dążącym do dominacji i sukcesu) i „żeńskie” wspólnotowości (troska o innych, potrzeba budowania emocjonalnych więzi, zależność).

Związek stereotypów płci z koncepcją Ja oddaje pojęcie płci psychologicznej, którą definiuje się jako charakterystykę osobowościową, wyznaczającą swoistą gotowość do posługiwania się przyjętymi społecznie-kulturowo kategoriami kobiecości i męskości (Bem, 2000; Kuczyńska, 2012). Kobiecość i męskość stanowią w tym podejściu dwa ortogonalne wymiary, zatem jednostki mogą jednocześnie przejawiać w sobie oba komponenty męski i kobiecy (Bertrand, 2011). Konfiguracja posiadanych przez jednostki cech należących do obu wymiarów w zależności od ich natężenia wyznacza kolejne typy płci psychologicznej: osoby określone seksualnie (*sex-typed*), których cechy psychiczne odpowiadają płci biologicznej (kobięce kobiety i mężczyźni); osoby androgyniczne (które posiadają w równie silnym stopniu cechy kobiece oraz męskie, bez względu na płć biologiczną); osoby niezróżnicowane seksualnie (*undifferentiated*) mające w niewielkim stopniu rozwinięte cechy kobiece oraz męskie, bez względu na płć biologiczną; osoby krzyżowo określone seksualnie (*cross-sex-typed*) odznaczające się w stopniu znaczącym cechami psychicznymi nieodpowiadającymi ich płci biologicznej, czyli męskie kobiety, kobiece mężczyźni (Kuczyńska, 2012).

Im bardziej uwypuklony i dostępny schemat płci tym bardziej prawdopodobne, że jednostki będą rejestrować, kodować, reprezentować i pobierać płynące ze środowiska informacje dotyczące płci (Bussey i Bandura, 1999). Związek przetwarzania według schematu płciowego z zachowaniem płciowym nie jest jednoznaczny, choć w wielu badaniach (Bem, 2000; DiDonato i Berenbaum, 2011; Yameng, Xiaojun i Xu, 2014) wykazano, że osoby określone jako schematycznie zgodne posiadają większą gotowość do podejmowania zachowań spójnych ze stereotypem własnej płci. Kobięce kobiety częściej niż kobiety androgyniczne dokonują autodeprecjacji, posługują się emocjonalnym stylem radzenia sobie, a mężczyźni skłonni są do zachowań bardziej agresywnych fizycznie

i słownie (Mandal i Zalewska, 2010; Zalewska-Łunkiewicz, 2016). Natomiast osoby androgyniczne mają posiadać najszerszy repertuar zachowań pozwalających na skuteczną adaptację do zmieniających się wymagań środowiska (por. Martin, Cook i Andrews 2017; Lipińska-Grobelny i Goździk, 2012; Yameng, Xiaojun i Xu, 2014).

Ponieważ przekaz kulturowy to wypracowane i utrwalone w społeczeństwie normy, zasady myślenia i zachowania, nabywanie treści stereotypu warunkowanej kulturowo można interpretować jako konformizm wobec norm społecznych (Mackie i in., 1999). Panujące w Polsce przekonania na temat ról płciowych wywodzą się w dużej mierze z androcentrycznych podwalin kultury Zachodu (Brach-Czaina, 1997; Melosik, 2006). Koncentrując się na stereotypowej męskości, należy wspomnieć, że jej tradycyjna norma obejmowała trzy zasadnicze aspekty: budowanie własnego statusu – czyli dążenie do społecznego uznania, uzyskania wysokiej pozycji ekonomicznej, sukcesu; twardość – przestrzeganie emocjonalnej i psychicznej stabilności, niezależności, samokontroli i samodzielnego rozwiązywania problemów; antykobiecość – konieczność unikania stereotypowych zachowań kobiecych (Brannon, 2015). Początki zmiany tradycyjnego schematu kobiecości i męskości w Polsce przypadły na przełom lat 80 i 90-tych ubiegłego wieku, kiedy dochodziło do przeprofilowania zawodowego i transformacji ról społecznych, m.in. wskutek zmiany ustroju politycznego, rozwoju kapitalistycznej gospodarki, wolnego rynku, wejścia Polski do UE (Baranyai i Lux 2014; Gilejko, 2009).

Regionem o specyficznej (od przeszło ośmiu wieków) strukturze w podziałach ról płciowych oraz charakterystykach kobiecych i męskich jest Górny Śląsk (Swadźba, 2011). Poprzez swój przemysłowy charakter, utrwalała przez lata specyfikację zajęć – podejmowanie przez mężczyzn pracy w sektorze przemysłu ciężkiego (kopalnie, huty) a przez kobiety opieki nad domem – Górny Śląsk „wypracował” pewną tradycję modelu rodziny, tym samym „lokalną” koncepcję męskości i kobiecości (Sikorska, 2014). Mężczyzna w tradycyjnej rodzinie śląskiej zajmował status niekwestionowanej głowy rodziny, był zwykle głównym jej żywicielem, którego pracy podporządkowany był rytm życia. Kobieta natomiast poświęcając się domostwu dzięki gospodarności i zaradności dystrybuowała środki materialne przekazywane jej przez męża oraz opiekowała się dziećmi (Sikorska, 2014). Taki podział ról mógł wzmacniać w mężczyznach rozwój cech przynależnych schematycznej męskości (np. dominacja, sprawczość) silniej polaryzując ich stereotypowe przekonania na temat kobiet i mężczyzn (por. Kark i Eagly, 2010). Systemowa transformacja Śląska trwająca od lat 90’ ubiegłego wieku uwidoczniła się w zmianie profilu zatrudnienia: nastąpił wyraźny upadek monokultury przemysłu ciężkiego, a wzmocnienie rozwoju sektora usługowego, ekonomiczno-administracyjnego, automotyw oraz przebranżawianie regionu w tzw. polską dolinę krzemową – rozwój sektora IT (Baranyai i Lux 2014; Muster, 2011). Redukcja miejsc pracy w górnictwie wymogła

potrzebę adaptowania się mężczyzn i kobiet do nowych warunków zatrudnienia, w tym w ogóle podjęcia pracy przez wiele kobiet śląskich. Inwestycje obcego kapitału pozwoliły na dynamiczny rozwój stref ekonomicznych, otworzyły się rynki dla wyżej wykwalifikowanych specjalistów (Muster, 2011). Pociągnęło to modyfikację profilu edukacji oferowanej młodym dorosłym z przejściem od dominacji szkolnictwa zawodowego, związanego z przygotowaniem kadr pracowniczych w przemyśle ciężkim do wzrostu ilości szkół średnich i policealnych (Swadźba, 2011). Zmieniające się warunki zatrudnienia na Śląsku dotknęły patriarchalnego modelu rodziny, który stopniowo ulega przekształceniu w model bardziej partnerski (Conterpois, Jefferys i Kirk, 2012). Współcześnie małżonkowie i partnerzy na Śląsku wydają się bardziej zdolni do integrowania i współdzielenia życia zawodowego i rodzinnego, co pozostaje w zgodzie z ideą promowaną w programie Work-Life-Balance (WLB) – jednym z priorytetowych działań na rzecz równouprawnienia płci wprowadzonym w krajach UE (Commission of the European Communities, 2006). Strategia WLB ma bezpośredni wpływ na wizerunek męskości, ponieważ zaangażowane ojcostwo jest obecnie specyficznym, społecznie nagradzanym wyzwaniem, odległym od tradycyjnego wzoru męskości skoncentrowanej głównie na aktywności zawodowej (Marsiglio i Pleck, 2005).

Obecne pokolenie młodych dorosłych mężczyzn wychowywanych na Śląsku to osoby urodzone w późnych latach 90' XX wieku w okresie uelastyczniania się zawodowych i rodzinnych ról płciowych. Ich obraz męskości i kobiecości nabywany w toku socjalizacji może być mniej spolaryzowany niż obraz utrwalony w umysłach starszego pokolenia. Sposób identyfikowania się z własną rolą płciową następował u nich na tle innego krajobrazu przemysłowego i kulturowego, w którym pojawiły się doniesienia o kryzysie męskości (Melosik, 2006), a gloryfikowanie siły fizycznej mężczyzn i zarabiania w pracach fizycznych traciło na znaczeniu.

Wyraźne transformacje ekonomiczno-kulturowe Górnego Śląska mogą stanowić kanwę dla badania zmienności konstruktywów związanych z płcią w kontekście społeczno-poznawczej teorii rozwoju płci. Rodzące się zasadnicze pytanie badawcze brzmi zatem: czy będą występowały różnice w posiadanych stereotypach płci i ujawnianych typach płci psychologicznej u śląskich mężczyzn w wieku późnej i wczesnej dorosłości? Przyjęto hipotezy, iż: a) młodsze pokolenie mężczyzn będzie posiadało mniej tradycyjne stereotypy płci (będzie dokonywać bardziej liberalnej klasyfikacji cech, zachowań i ról zawodowych kobiet i mężczyzn) niż pokolenie starszych mężczyzn; b) młodsze pokolenie będzie charakteryzowało się bardziej androgynicznym schematem płci psychologicznej, a pokolenie mężczyzn starszych typowo męskim schematem płci psychologicznej; c) studenci kierunków inżynierskich będą posiadali bardziej tradycyjne stereotypy płci i będą bardziej stypizowani pod względem płci psychologicznej niż studenci kierunków społecznych.

METODA

OSOBY BADANE I PRZEBIEG BADAŃ

Badanie zostało przeprowadzone wśród 98 mężczyzn, mieszkańców województwa Śląskiego. Badani zostali poinformowani o anonimowości badania i wyrazili zgodę na uczestnictwo w nim.

Grupę mężczyzn w wieku późnej dorosłości stanowiło 30-tu pracowników gliwickiego oddziału Instytutu Ceramiki i Materiałów Ogniotrwałych (ICMO) w wieku 40-65 lat ($M=49.26$; $SD=8.12$), z wykształceniem średnim, których socjalizacja na terenie Śląska przebiegała od lat szkolnych.

W grupach mężczyzn młodszego pokolenia znalazło się 34 studentów Politechniki Śląskiej w wieku 19-28 lat ($M=19.79$; $SD=.77$) z kierunku inżynieria materiałowa (KI) oraz 34 studentów z SWPS Uniwersytetu Humanistycznospołecznego w Katowicach w wieku 19-28 lat ($M=26.85$; $SD=3.75$) z kierunku psychologia (KS). Mężczyźni młodszego pokolenia posiadali wykształcenie średnie. Dobór uczestników badania do grup był celowy. Wybór badanych z grupy KI podyktowany był potrzebą jak najlepszego dopasowania obszaru zainteresowań i zdobywanej wiedzy, a także wykształcenia w stosunku do badanych mężczyzn z grupy ICMO. Dobór mężczyzn z grupy KS wiązał się z potrzebą kontroli czynnika „pokolenie” i „typowo męskie zainteresowania”. Grupy studentów dobierano tak, by byli oni wychowywani na terenie Śląska od lat szkolnych, a nie byli osobami napływowymi na okres studiowania, zamieszkującymi Śląsk tymczasowo.

ZMIENNE I ICH POMIAR

Stereotypy płci zostały zoperacjonalizowane jako sposób klasyfikowania cech psychicznych, zawodów i wyglądu do kategorii: kobiece, męskie. Autorski Test Stereotypów Płci (TSP) służył pomiarowi stopnia zgodności takiej klasyfikacji z tradycyjnym wzorcem męskości i kobiecości. Narzędzie budują 54 pozycje będące nazwami cech osobowości, obszarów zawodowych i cech wyglądu fizycznego – podstawy teoretyczne narzędzia wynikają z wczesnych metaanaliz Deaux i Lewis (1984) oraz badań polskich (Mandal, Gawor i Buczny, 2012) na temat struktury stereotypów płci, a także koncepcji pomiaru cech wyznaczanych przez stereotypy według Prentice i Carranza (2002). W sensie praktycznym test przedstawia sposób w jaki badany klasyfikuje określenia według kategorii: typowe dla kobiet, typowe dla mężczyzn. Każda z pozycji testu oceniana jest na skali 0 – 3 pod względem typowości zawartej w niej cechy dla obu płci niezależnie. Taka konstrukcja narzędzia pozwoliła zachować ideę ortogonalności wymiarów kobiecości i męskości. Pozycje zgodnie z kluczem wchodzić zatem w skład dwóch skal: stereotyp męskości i stereotyp kobiecości. Narzędzie posiada zadowalające właściwości psychometryczne: moc dyskryminacyjna pozycji waha się od $MD=.271$

do $MD=.647$; rzetelność skal określono współczynnikiem α -Cronbach, którego wartość wynosi dla skali stereotypu męskości $.78$ a dla skali stereotypu kobiecości $.82$.

Określeniu tożsamości płciowej posłużył Inwentarz do Pomiaru Płci Psychologicznej, IPP (Kuczyńska, 1992), który opiera się na teoretycznych podwalinach koncepcji schematów płciowych Sandry Lipsitz Bem i jej kwestionariusza BSRI (1974). IPP składa się z 35 itemów w postaci nazw cech osobowości, wobec których badany ustosunkowuje się na pięciopunktowej skali. Itemy grupują się niezależnie w skale kobiecości i męskości. Narzędzie posiada zadowalające właściwości parametryczne – współczynniki rzetelności określone metodą estymacji zgodności wewnętrznej rtt wynoszą: dla skali męskości $.78$ i dla skali kobiecości $.79$. Narzędzie IPP pozwala na określenie typu płci psychologicznej poprzez porównanie wyniku uzyskanego w obu wymiarach kobiecości i męskości do poziomu wyników uzyskanych w grupie normalizacyjnej – punktem odcięcia są mediany każdego z wymiarów. Stąd typ androgyniczny wiąże się z uzyskaniem wyników powyżej median na obu wymiarach; typ niezróżnicowany płciowo z wynikami poniżej obu median, zaś typ męski z uzyskaniem wyników powyżej mediany na skali męskości i poniżej na skali kobiecości, a typ kobiecy – odwrotnie (Kuczyńska, 2012).

Analizę statystyczną wykonano za pomocą pakietu IBM SPSS Statistics.

WYNIKI

Porównanie zgodności rozkładu wyników zmiennych mierzonych narzędziami IPP oraz TSP z rozkładem normalnym nie wykazało istotnych różnic, stąd kolejne analizy statystyczne wykonano testami parametrycznymi. Weryfikacja różnic międzygrupowych z zastosowaniem analizy jednoczynnikowej ANOVA ukazała istotne

($p<.01$) różnice w sposobie postrzegania męskości i kobiecości – badane młodsze pokolenie mężczyzn (grupa KI jak i KS) dokonuje klasyfikacji treści stereotypów zarówno męskości $F(2,95)=14.24$ jak i kobiecości $F(2,95)=16.47$ mniej zgodnie z tradycyjnym ujęciem płci, niż mężczyźni w grupie ICMO. Pokazuje to Tabela 1. Nie dostrzega się natomiast istotnych statystycznie różnic między pokoleniami badanych mężczyzn w zakresie psychologicznej męskości i kobiecości.

W oparciu o analizę testem *post hoc* dostrzeżono, że grupy studentów różniły się między sobą stereotypowymi przekonaniemiami na temat męskości – studenci KI dokonali mniej tradycyjnej klasyfikacji w tym obszarze niż studenci KS ($p=.005$). Ponadto studenci KI uzyskali niższy poziom psychologicznej kobiecości niż studenci KS – różnica bliska statystycznej istotności ($p=.088$). (Tabela 2)

Analiza korelacji między poszczególnymi badanymi zmiennymi i wiekiem dla wszystkich grup badanych mężczyzn, ukazana w Tabeli 3, pozwoliła stwierdzić, że występuje istotny ($p<.01$) dodatni silny związek między wiekiem badanych mężczyzn i stopniem postrzegania męskości (r Pearsona $=.455$) i kobiecości (r Pearsona $=.489$) w sposób tradycyjnie stereotypowy. Ujawnił się także istotny ($p<.01$) dodatni związek pomiędzy poziomem psychologicznej męskości i stereotypowym postrzeganiem męskości (r Pearsona $=.285$) a także istotna ($p<.05$) lecz słaba dodatnia korelacja między poziomem kobiecości u badanych mężczyzn i stereotypowym postrzeganiem męskości (r Pearsona $=.217$). (Tabela 3)

Rycina 1 ukazuje efekt porównań profili typów płci psychologicznej występujących w grupach badanych mężczyzn. W grupie ICMO wyraźnie dominował typ męski (15 osób, czyli 50% tej grupy). W grupie KI wysoki był także odsetek typu niezróżnicowanego płciowo (9 osób, 26.5% tej grupy studentów) i niemal na tym samym poziomie typ androgyniczny (8 osób, 23.5%). Natomiast

Tabela 1

Poziomy psychologicznej męskości i kobiecości oraz tradycyjnego postrzegania męskości i kobiecości w grupach młodszego i starszego pokolenia mężczyzn – rezultaty ANOVA

Zmienna	Grupa	N	M	SD	F(2,95)	p
Psychologiczna męskość	Studenci KI	34	48.706	7.779	1.058	.351
	Studenci KS	34	50.882	6.089		
	Pracownicy ICMO	30	51.000	7.777		
Psychologiczna kobiecość	Studenci KI	34	45.471	8.642	2.328	.103
	Studenci KS	34	50.353	7.265		
	Pracownicy ICMO	30	48.933	6.264		
Stereotyp męskości	Studenci KI	34	28.324	8.271	14.242	.000
	Studenci KS	34	34.676	9.657		
	Pracownicy ICMO	30	39.167	5.972		
Stereotyp kobiecości	Studenci KI	34	31.412	9.611	16.476	.000
	Studenci KS	34	32.735	10.457		
	Pracownicy ICMO	30	43.733	7.399		

Tabela 2

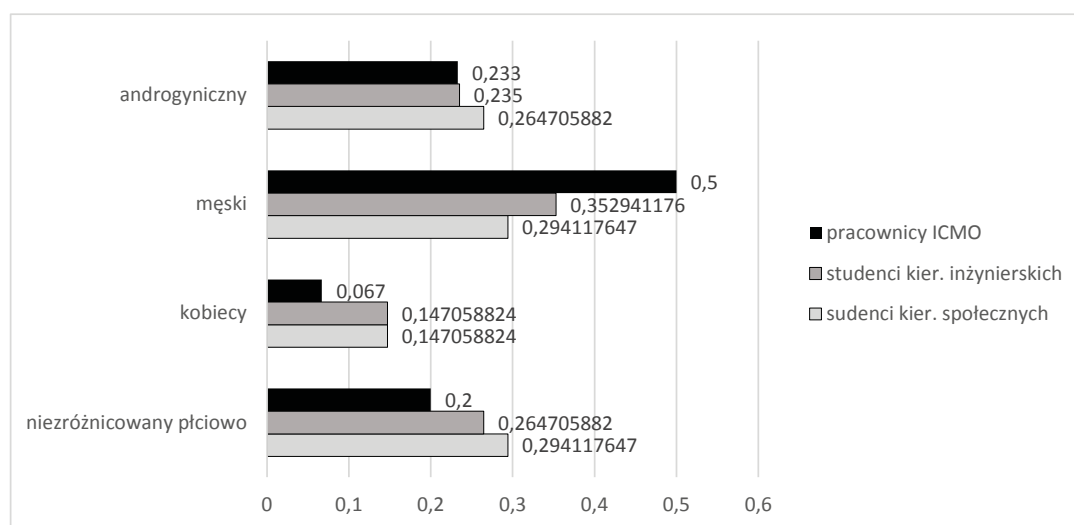
Porównania wielokrotne między badanymi grupami mężczyzn dla psychologicznej kobiecości oraz tradycyjnego postrzegania męskości i kobiecości - Test Tukey'a HSD

Zmienna zależna	(I) grupa	(J) grupa	Różnica średnich (I-J)	Błąd standardowy	p
Psychologiczna kobiecość	Pracownicy ICMO	Studenci KS	-1.420	1.879	.731
		Studenci KI	2.463	1.879	.393
	Studenci KI	Studenci KS	-3.882	1.819	.088
Stereotyp męskości	Pracownicy ICMO	Studenci KS	4.490	2.051	.078
		Studenci KI	10.843*	2.051	.000
	Studenci KI	Studenci KS	-6.353*	1.986	.005
Stereotyp kobiecości	Pracownicy ICMO	Studenci KS	10.998*	2.334	.000
		Studenci KI	12.322*	2.334	.000
	Studenci KI	Studenci KS	-1.324	2.259	.828

Tabela 3

Korelacje psychologicznej męskości i kobiecości, stereotypu kobiecości i męskości oraz wieku badanych mężczyzn (N=98)

	Statystyka	Psychiczna męskość (IPP)	Psychiczna kobiecość (IPP)	Stereotyp męskości (TSP)	Stereotyp kobiecości (TSP)	Wiek
Psychologiczna męskość (IPP)	Pearsons <i>r</i>	1	.330**	.285**	.088	.017
	<i>p</i>		.001	.004	.389	.870
Psychologiczna kobiecość (IPP)	Pearsons <i>r</i>	.330*	1	.217*	.031	.043
	<i>p</i>	.001		.032	.764	.673
Stereotyp męskości (TPS)	Pearsons <i>r</i>	.285**	.217*	1	.663**	.455**
	<i>p</i>	.004	.032		0	0
Stereotyp kobiecości (TPS)	Pearsons <i>r</i>	.088	.031	.663**	1	.489**
	<i>p</i>	.389	.764	0		0

Ryc.1. Typy płci psychologicznej w badanych grupach mężczyzn

Chi-kwadrat Pearsona =3.627; df=6; p=.727

w grupie KS częstość występowania typu męskiego była taka sama jak niezróżnicowanego płciowo (po 10 osób, czyli 29.4%) i niemal taka sama jak androgynicznego (9 osób, 26.5%). Różnic w częstościach poszczególnych typów płci psychologicznej między grupami badanych mężczyzn nie zarejestrowano na poziomie statystycznie istotnym ($\chi^2 = 3.62$; $p = .72$).

DYSKUSJA WYNIKÓW I WNIOSKI

Analiza zgromadzonych wyników przedstawionych badań wstępnych daje częściowo pozytywne odpowiedzi wobec pytań o zmienność w postrzeganiu kobiecości i męskości oraz płci psychologicznej na przestrzeni transformacji warunków społeczno-gospodarczych na Górnym Śląsku. Badani mężczyźni starszego pokolenia (pracownicy ICMO), dokonywali klasyfikacji cech (wyglądu, osobowości oraz obszarów zawodowych) w sposób bardziej zgodny z tradycyjnymi stereotypami płci, niż mężczyźni z młodszego pokolenia z grupy studentów kierunku inżynierskiego (KI), profilem technicznego wykształcenia zbliżonych do pracowników ICMO, a także studentów kierunków społecznych (KS). Różnice te dotyczą zarówno stereotypowego definiowania męskości jak i kobiecości. Analiza korelacyjna przeprowadzona dla całej grupy badanych mężczyzn potwierdziła współwystępowanie wyższego wieku mężczyzn z tendencją do bardziej stereotypowego postrzegania tego, co kobiece i tego co męskie. Wyniki pozostają w tym względzie zgodne z założeniami teorii społeczno-poznawczego uczenia się płci (Bussey i Bandura, 1999). Krajobraz gospodarczy Śląska i związane z nim podziały ról domowych kobiet i mężczyzn w latach 70' i w dobie transformacji w późnych latach 90' ubiegłego wieku mogły tworzyć odmienne środowiska do obserwacji i budowania przekonań na temat tego, co uznaje się za typowo męskie i kobiece. Co ciekawe w zakresie stereotypu męskości najmniej radykalnej klasyfikacji dokonywali studenci KI. Być może wytłumaczeniem tego stanu rzeczy jest sytuacja postrzegania obecności kobiet podejmujących kształcenie na politechnice – uczelni tradycyjnie typowo męskiej. Obraz ten może przełamywać klasyczną koncepcję męskości.

Porównanie poziomów psychicznej kobiecości i męskości w grupach pracowników ICMO i studentów nie wskazało na różnice statystycznie istotne. Dzieje się to wbrew przypuszczeniom o niższym poziomie męskości u młodych dorosłych, który miałby być wynikiem zmiany wzorca ról płciowych. Wzorec ról płciowych na Górnym Śląsku ewoluował bowiem w ogólnych ramach podobnie jak w przypadku wzoru USA (Randles, 2013): imperatywy ekonomiczne miały wpłynąć na zmniejszenie presji wobec mężczyzn do pełnienia roli głównych żywicieli rodziny, torując drogę do zaangażowania w koncepcję ojcostwa opartego o działania pozamaterialne. Tym samym pokolenie młodych dorosłych miałoby szansę uczyć się innej normy męskości (por. Halim i Ruble, 2010), niż pokolenie starsze, wychowywane w tradycyjnym patriarchalnym środowisku, gdzie mężczyzna był często

jedynym żywicielem rodziny. Jednakże wśród mężczyzn młodego pokolenia zarejestrowano różnicę na poziomie statystycznej tendencji w zakresie psychologicznej kobiecości – wyższym jej natężeniem charakteryzowali się studenci KS. Wydaje się to zrozumiałe z punktu widzenia cech i społecznych kompetencji wymaganych od przyszłych adeptów psychologii – na ten kierunek częściej rekrutują się osoby o większej wrażliwości emocjonalnej, trosce o innych, opiekuńczości ważnych w budowaniu relacji z klientem szukającym pomocy, czyli o cechach tradycyjnie kojarzonych z kobiecością (por. Wojciszke, 2012).

W badanych grupach mężczyzn wyższemu poziomowi natężenia męskości towarzyszyła bardziej tradycyjna kategoryzacja treści dla stereotypu męskości. Pozostaje to zgodne z założeniami płynącymi z teorii schematów płciowych, na której oparto koncepcję płci psychologicznej (Kuczyńska, 1992), ponieważ schematyzm płci (wzrost natężenia męskości u mężczyzn) idzie w parze ze zwiększoną gotowością do uruchamiania stereotypowych reakcji i takich przekonań na temat płci. Miałoby to wynikać z obniżonej elastyczności poznawczej i behawioralnej osób schematycznych i ich wzmożonej tendencji do spontanicznego poszukiwania zgodności między ja a kulturowymi definicjami kobiecości i męskości, czyli centralności płci w ich systemach pojęciowych (DiDonato i Berenbaum, 2011; Kuczyńska, 1992). Jednocześnie bardziej tradycyjne treści stereotypu męskości wiązały się u badanych mężczyzn także z wyższym poziomem psychicznej kobiecości. Rezultat ten można próbować tłumaczyć doniesieniami nad większą zwartością i jednoznacznością treści stereotypu męskości (Mandal, Gawor i Buczny, 2012). Możliwe, że stereotyp męskości jest na tyle ugruntowany w historii i tradycji śląskiego regionu, że jego dostępność poznawcza jest łatwiejsza i stanowi kotwicę społecznych porównań (por. Kahneman, Slovic i Tversky, 1982) dla tych, którzy identyfikują się z nim, jak i dla tych, którzy reprezentują cechy psychiczne opozycyjne wobec tego schematu.

Natężenie psychicznej męskości oraz kobiecości nie korelowało istotnie w przedstawionym badaniu z wiekiem jego uczestników. Profile płci psychologicznej występujące w poszczególnych grupach badanych choć w warstwie graficznej wskazywały odmienności, to nie różnicowały grup badanych na poziomie istotności statystycznej. W grupie pracowników ICMO wyraźnie częściej pojawiał się typ schematycznie męski na tle pozostałych typów, natomiast profile płci psychologicznej obu grup studentów były wewnątrznie słabo zróżnicowane – tutaj rejestrowano na bardzo zbliżonym poziomie częstość występowania typu niezróżnicowanego płciowo i androgynicznego, co typu męskiego. Kształty profili mogą sugerować, że proces opisywany w doniesieniach w nurcie gender studies – androgynizacja i rozmywanie się kategorii męskości, zachodzi bardzo stopniowo i jest wypadkową wielu czynników oddziaływania (Bertrand, 2011; Marsiglio i Pleck, 2005; Zosuls i in., 2011). W teorii społeczno-poznawczego uczenia się (Bussey i Bandura,

1999) rozwój człowieka i jego funkcjonowanie są wysoce społecznie współzależne, mocno skontekstualizowane i manifestują się w zależności od warunków codziennego życia. Na uczenie się płci psychologicznej, która przejawia się w cechach osoby i jej zachowaniu, wpływa więc szeroka sieć interakcji społecznych w rodzinie, i w wielu innych systemach społecznych. Ponadto jak donoszą Bussey i Bandura (1999) nawet jeśli dorośli posiadają pełną świadomość stereotypów płci, to jest ona słabo przekładalna na wzrost przewidywania ich zachowań związanych z płcią. Możliwe też, że sposób postrzegania tego co jest kobiece i męskie podlega większej plastyczności, wskutek przetwarzania znacznej ilości sygnałów środowiskowych, konieczności poznawczego reagowania na zmieniające się otoczenie społeczno-kulturowe, którego dynamika wzrosła znacząco w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat – chociażby ze względu na rozwój technologii informacyjnych, komunikacyjnych, informacji promowanych w mediach (Arcimowicz, 2003; Lauzen, Dozier i Horan, 2008; Melosik, 2006).

Podsumowując, przedstawione wyniki badań stanowią asumpt do dalszej szczegółowej eksploracji tematu i stawiania kolejnych pytań badawczych w zakresie zmienności konstruktów związanych z płcią wskutek oddziaływań społeczno-ekonomicznych i tym samym kulturowych. Z jednej strony badania wymagają ujęcia ilościowego na poszerzonej i bardziej reprezentatywnej próbie z kontrolą środowiska socjalizacyjnego osób badanych, w tym umożliwiające analizę wewnątrzrodzinnych zmian pokoleniowych w zakresie postrzegania płci i pełnionych przez członków rodzin ról płciowych. Wyniki niniejszego badania zachęcają także do pogłębionej kontroli czynnika kultury tradycyjnych rodzin śląskich i rodzin napływowych, które przybyły przed transformacją na tereny Śląska w celach ekonomicznych. Z drugiej strony interesujące może być też uzupełnienie ujęcia o dane jakościowe, wskazujące specyfikę treści stereotypów płci w tym charakterystycznym regionie, a także subiektywne sposoby definiowania siebie w kategorii płci przez starsze i młodsze pokolenie mieszkańców Śląska – tak mężczyzn jak i kobiety.

LITERATURA

- Arcimowicz, K. (2003). *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – fałsz – stereotyp*. Gdańsk: GWP.
- Baranyai, N., Lux, G. (2014). Upper Silesia: The revival of a traditional industrial region in Poland. *Regional Statistics*, 4, 2, 126-144.
- Bem, S.L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-62.
- Bem, S.L. (2000). *Męskość i kobiecość. O różnicach wynikających z płci*. Gdańsk: GWP.
- Bertrand, M. (2011). New Perspectives on Gender. W: O. Ashenfelter, D. Card (red.), *Handbook of labor economics* (t. 4b, s. 1546-1591). Amsterdam: Elsevier.
- Brach-Czaina J. (1997). *Od kobiety do mężczyzny i z powrotem. Rozważania o płci w kulturze*. Białystok: Trans Humana.
- Brannon, L. (2015). *Gender. Psychological perspectives*. London and New York: Routledge. Taylor and Francis group.
- Bussey, K., Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 4, 676-713.3
- Carver, P.R., Yunger J.L., Perry, D.G. (2003). Gender identity and adjustment in middle childhood. *Sex Roles*, 49, 95-109.
- Commission of the European Communities. (2006). Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: *A roadmap for equality between women and men 2006-2010*. COM (2006) 92 final. Dostęp: 12.05.2017, <http://aei.pitt.edu/45627/>
- Contrepois, S., Jefferys, S., Kirk, J. (2012). A skyline of European Identities. W: J. Kirk, S. Contrepois, S. Jefferys (red.), *Changing work and community identities in European regions: Perspectives on the past and present* (s. 217-231). Hampshire: Polgrave Macmillan.
- Deaux K., Lewis L.L. (1984). Structure of gender stereotypes: Interrelationships among components and gender label. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 991-1004.
- DiDonato, M.D., Berenbaum, S.A. (2011). The benefits and drawbacks of gender typing: How different dimensions are related to psychological adjustment. *Archives of Sexual Behavior*, 4, 457-463.
- Eagly, A.H., Wood, W., Diekmann, A.B. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. W: T. Eckes, H.M. Trautner (red.), *The developmental social psychology of gender* (s.123-174). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Gilejko, L.K. (2009). Polska transformacja – Próba bilansu i nowa perspektywa. *Res Humana*, 3, 17-21.
- Halim, M.L., Ruble, D. (2010). Gender identity and stereotyping in early and middle childhood. W: J.C. Chrisler, D.R. McCreary (red.), *Handbook of gender research in psychology* (s. 495-525). New York: Springer.
- Kark, R., Eagly, A.H. (2010). Gender and Leadership: Negotiating the Labyrinth. W: J.C. Chrisler, D.R. McCreary (red.), *Handbook of gender research in psychology* (s. 443-468). New York: Springer.
- Kahneman, D., Slovic, P., Tversky, A. (1982). *Judgment under uncertainty: heuristics and biases*. New York: Cambridge University Press.
- Kuczyńska, A. (1992). Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzia pomiaru. *Przebieg Psychologiczny*, 2, 237-247.
- Kuczyńska, A. (2012). *Inwentarz do Oceny Płci Psychologicznej. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Lauzen, M.M., Dozier, D.M., Horan, N. (2008). Constructing gender stereotypes through social roles in prime-time television. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52, 2, 200-214.
- Lipińska-Grobelny, A., Goździk, I. (2012). Płeć psychologiczna a zadwołenie z pracy w zawodach męskich i kobiecych. *Medycyna Pracy*, 63, 5, 531-540.
- Mackie, D.M., Hamilton, D.L., Susskind, J., Rosselli, F. (1999). Społeczno-psychologiczne podstawy powstawania stereotypów. W: C. N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone (red.), *Stereotypy i uprzedzenia* (s. 39-65). Gdańsk: GWP.

- Mandal, E., Zalewska, K. (2010). Psychiczna kobiecość i męskość, poczucie atrakcyjności, style przywiązania, style radzenia sobie i strategie autoprezentacji u kobiet podejmujących próby samobójcze. *Psychiatria Polska*, 3, 329-339.
- Mandal, E., Gawor, A., Buczny, J. (2012). The stereotypes of man and woman in Poland – content and factor structures. W: E. Mandal (red.), *Masculinity and femininity in everyday life* (s. 11-32). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Marsiglio, W., Pleck, J.H. (2005). Fatherhood and Masculinities. W: M.S. Kimmel, J. Hearn, R. W. Connel (red.), *Handbook of studies on men & masculinities* (s. 249-270). Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Martin, C.L., Cook, R.E., Andrews, N.C.Z. (2016). Reviving androgyny: A modern day perspective on flexibility of gender identity and behavior. *Sex Roles*, , 1-12.
- Melosik, Z. (2006). *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*. Poznań: Wolumin.
- Muster, R. (2011). Procesy zachodzące na rynku pracy województwa śląskiego w okresie transformacji w perspektywie socjologicznej W: U. Swadźba (red.), *20 lat transformacji w aspekcie regionalnym. Śląsk. Refleksje socjologów* (s. 51 -88). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Olivier, J. (2015). *Culture and the economy: understanding the dynamics of globalization*. Dostęp: 10.06. 2017, <http://www.hec.edu/Knowledge/Business-Environment/Macroeconomics/Culture-and-the-economy-understanding-the-dynamics-of-globalization>
- Prentice, D.A., Carranza, E. (2002). What women and men should be, shouldn't be, are allowed to be, and don't have to be: the contents of prescriptive gender stereotypes. *Psychology of Women Quarterly*, 26, 269-281.
- Randles, J.M. (2013). Repackaging the "package deal": Promoting marriage for low-income families by targeting paternal identity and reframing marital masculinity. *Gender & Society*, 27, 6, 864-888.
- Risman, B. J. (2004). Gender as a social structure. *Gender & Society*, 18, 4, 429-450.
- Sikorska, M. (2014). Changes in the area of family life in Poland. W: Z. Rajkai (red.), *Family and social change in socialist and post-socialist societies: Change and continuity in Eastern Europe and East Asia* (s. 122-163). Boston: Brill.
- Swadźba, U. (2011). Edukacja – świadomościowe zmiany w okresie transformacji w województwie śląskim. W: U. Swadźba (red.), *20 lat transformacji w aspekcie regionalnym. Śląsk. Refleksje socjologów* (s. 25-50). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojciszke, B. (2012). Agency and communion as basic dimensions of social cognition. W: Eysenck, M. W., Fajkowska, M., Maruszewski, T., (red.), *Personality cognition and emotion* (s. 123-140). New York: Elliot Werner Publications.
- Yameng, L., Xiaojun, Y., Xu, W. (2014). The Impact of Gender Role on Coping Style for Lovelorn Undergraduates. *China Journal of Health Psychology*, 2, 255-257. dostęp: 03.09.2017, http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTO-TAL-JKXL201402043.htm
- Zalewska-Łunkiewicz, K. (2016). Dostępność poznawcza stereotypów płci w społeczności hospitalizowanych mężczyzn chorujących na schizofrenię paranoidalną W: A. Bańka, K. Popiołek, M. Wójcik, A. Hełka, J. Płachetka (red.), *Człowiek w Społeczności lokalnej- partycypacja, zasoby, aktywizacja* (s. 87-105). Stowarzyszenia Psychologia i Architektura: Poznań.
- Zosuls, K.M., Miller, C.F., Ruble, D.N., Martin, C.L., Fabes, R.A. (2011). Gender development research in sex roles: Historical trends and future directions. *Sex Roles*, 64, 11-12, 826-842.